

ШКОЛА ТОЛЕРАНТНОСТІ: КРОКИ СТАНОВЛЕННЯ

Педагогіка
школи

УДК 159.923.2(477.43)

У статті розкрито шляхи особистісного та діяльнісного підходів до організації навчання й виховання учнів відповідно до принципів толерантності, проаналізовано умови впровадження форм і методів творчої взаємодії усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, що сприяють соціальній адаптації особистості, формуванню навичок толерантних взаємовідносин, подоланню стереотипів мислення та функціонуванню цілісної системи виховання на основі запровадження сучасних особистісно-орієнтованих технологій, інтерактивних форм виховання.

Презентована модель школи толерантного освітнього простору за результатами дослідно-експериментальної роботи може бути корисною для керівників експериментальних навчальних закладів, працівників методичних служб, учителів-практиків.

Ключові слова: компетентнісний підхід, педагогіка толерантності, толерантне виховання, інноваційність, інновації у вихованні, антропологічна стратегія освіти, колегіально-матричний тип.

На сучасному етапі розвитку суспільства дедалі більшої актуальності та визнання набуває ідея толерантної педагогіки. Постає потреба по-новому подивитись на світ, подолати бар'єри і перепони, що роз'єднують людей. З огляду на це важливу роль відіграє поєднання теорії і педагогічної практики у вихованні учнівської молоді в дусі толерантної педагогіки.

За результатами аналізу наукових робіт нами зроблено висновок: **толерантність** з ідеї, декларованої окремими філософами, ученими, педагогами, **перетворилася на міжнародну норму загальнолюдського спілкування**, яка потребує вивчення, зумовлює необхідність упровадження в практику освітньої діяльності. Тому зовсім не випадково ідеї

толерантної педагогіки лягають в основу багатьох експериментальних досліджень сучасності, адже виховання в підростаючого покоління потреби й готовності до конструктивної взаємодії з людьми незалежно від їх національної, соціальної, релігійної приналежності, світогляду, мислення й поведінки, визначення та обґрунтування педагогічних умов впровадження ідей педагогіки толерантності, система управління діяльності навчального закладу із спрямуванням на формування рис толерантної особистості стають предметом апробації нових технологій, програм і систем.

**Надія
ОРЛОВСЬКА**

Старший викладач кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Директор школи, ліцею, гімназії № 3-4 2017

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що дослідники зосереджуються головним чином на обґрунтуванні загальних теоретичних основ виховання толерантності учнівської молоді. При цьому недостатньо уваги приділено використанню кращих зразків зарубіжного досвіду, пошукам форм і методів толерантного виховання учнівської молоді в процесі методичної та навчально-виховної роботи, що негативно позначається на результатах практики розв'язання проблеми. Це стало поштовхом для початку експериментального дослідження проблеми створення моделі школи толерантності на базі гімназії № 2 м. Хмельницького.

Моніторинг сформованості рис толерантної особистості є першоосновою проведення педагогічного дослідження та охоплює всіх учасників навчально-виховного процесу – педагогів, учнів і батьків. Така різноманітна діагностика сприяла добору технологій для реалізації мети експериментальної діяльності.

Педагогам було запропоновано методики: В. В. Бойко «Рівень емпатійних здібностей», І. В. Жданов «Рівень толерантності», опитування щодо виявлення обізнаності педагогічного колективу з проблемами толерантності, анкета щодо визначення проявів толерантності педа-

гогічних працівників до навколишніх. На основі діагностування встановлено, що **високий рівень емпатійності** мають **4,5% педагогів, середній – 32%, низький – 43%, дуже низький рівень – 11%**. За результатами методики І. В. Жданова, високий рівень толерантності мають **9% педагогів, середній – 86%, низький – 5%**.

На запитання «**Що таке толерантність?**» педагоги відповіли: **терпимість – 34%, сприйняття думок, поглядів іншої особистості – 11%**, доброзичливе ставлення до навколишніх – **20%**, **розуміння людини, яка сповідує іншу релігію – 0%**, **політична коректність – 2%**, **терпиме ставлення до думок, поглядів, релігійної приналежності іншої особистості – 50%**. Відповіді на запитання «**Чи багато людей у наш час проявляють толерантність до навколишніх?**» були такими: так – **4,5%**, ні – **40%**, інколи – **50%**. «**Чи часто Ви проявляєте толерантність до навколишніх?**»: так – **61%**, ні – **0%**, інколи – **34%**. Аналіз результатів опитування відображено на діаграмах (див. схему 1).

Це дослідження показує, що на початок експерименту рівень прояву рис толерантності в педагогічному колективі є недостатнім та підтверджує висновки психологів щодо проблемності міжособистісних стосунків у групах педагогів. Це свідчить про актуальність обраної проблеми експерименту.

Схема 1

На початку проведення дослідницько-експериментальної роботи проведено діагностичне дослідження з учнями 5, 6, 7 та 11 класів (такий добір респондентів дає можливість дослідити прогресивні або регресивні показники експериментального дослідження) за методиками В. А. Роменця «*Ваш стиль спілкування*» та В. В. Бойко «*Рівень комунікативної толерантності*», яке виявило, що *висока агресивність у спілкуванні переважає в 7,3% респондентів, 68,6% мають середню агресивність, низьку – 24,1%.* Рівень комунікативної толерантності в учнів має такі показники: *15% – високий; 27% – середній; 58% – низький.*

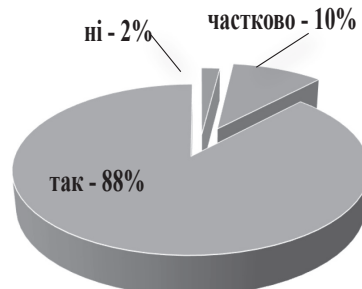
На запитання анкети «*Чи завжди є толерантними до Вас навколишні?*» відповіли: так – 12%, ні – 11%, не завжди – 77%. На запитання «*Чи часто принижується Ваша особиста гідність?*» отримали від-

повіді: так – 16%, ні – 40%, інколи – 38%, не визначилось 6% респондентів. На запитання «*Чи відчуваєте Ви рівноправність у колективі, де ви навчаєтесь?*» відповіли: так – 59%, ні – 41%.

Результати проведеного дослідження засвідчили необхідність створення

Схема 2

Результати анкетування батьків з питання «*Чи потрібно вивчати спецкурс з основ толерантності*»

Таблиця 1

ДОСЯГНЕННЯ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТВОРЧИХ ГРУП

1. Проект «Толерантні взаємовідносини на рівні «учитель – учитель»

Мета: ознайомлення з педагогічною та психологічною літературою, у якій досліджується толерантність як категорії відносин, як особистісна риса, комунікативна толерантність, толерантність як етико-психологічна проблема діяльності педагогічних працівників; сприяння створенню максимально комфортних умов для творчої самореалізації кожного вчителя та формуванню толерантних взаємовідносин на рівні «учитель – учитель».

Результат: виявлено зазначену проблему в колективі гімназії № 2 м. Хмельницького, що потребувало створення постійно діючого консультативного центру. *Найголовніші проблеми* толерантних стосунків на рівні «учитель – учитель» є:

- занижена самооцінка педагогів (ставлення до себе, неадекватне сприйняття критики, дискримінація за віком);
- міжособистісні взаємостосунки (амбіційність, заздрість, «зіркова хвороба», байдужість, уникання спілкування, подвійні стандарти у судженнях та діях);
- брак спілкування.

Серед шляхів розв'язання проблеми найбільш дієвими визнано проведення тренінгових занять і творчих вечорів з метою поглиблення творчої та особистісної взаємодії, заходів щодо поглиблення професійної педагогічної взаємодії, інтегрованих уроків, проведення свят і творчих вечорів за участю всього педколективу. Учасники проекту вважають необхідним здійснення постійного моніторингу сформованості рис толерантної особистості членів колективу.

2. Проект «Толерантні взаємовідносини на рівні «учень – учень»

Мета: мотивація на толерантне співіснування учнів, створення максимально сприятливих умов для формування системи матеріальних і духовних цінностей в учнівському колективі, визначення характерних проблем у класних колективах, формування активної життєвої позиції особистості учня, морально-етичних якостей та креативного мислення.

За результатами анкетування учнів зроблено такі висновки: серед учнів 5 класів *відсутні проблеми у стосунках* на рівні «учень

толерантного виховного середовища.

З батьківською громадою учнів 5, 6, 7 класів проведено діагностування за методикою О. І. Тушканова «*Наскільки Ви терпимі?*» та анкетування щодо визначення обізнаності та проявів толерантності батьків до оточуючих.

За результатами цього дослідження думки батьків виявили такі рівні терпимості у спілкуванні та у відносинах з навколишніми: низький – 3,8%, середній – 78%, високий – 18,2%. На запитання анкетування «*Чи багато людей у наш час проявляють толерантність до навколишніх?*» **відповіли:** так – 10%, ні – 28%, інколи – 48%, не визначилися у відповідях – 14% респондентів (див. схему 2).

Комплексне діагностування (педагогів, батьків та учнів) показало, що рівень толерантності учасників експерименту (емпатійні здібності педагогів, терпимість батьків, агресивність у спілкуванні та комунікативна толерантність учнів) задовільний, проте потребує вдосконалення форм і методів роботи з усіма учасниками навчально-виховного процесу, створення толерантного навчально-виховного середовища, урахування вікової специфіки формування толерантності, підготовки педагогів до управління виховним процесом і створення структурних складових моделі школи толерантності.

З метою прогнозування, відстеження й оперативного регулювання проявів толерантності кожного учасника в конкретному проміжку часу науково-методичною радою експерименту обрано критерії та

показники толерантності, що стали ключовими в подальшому дослідженні (за О. П. Погодіною) та рівні толерантності (див. табл. 1).

Важлива складова системи проведення експерименту – це робота науково-методичного центру гімназії, основою діяльності якого є ретельний аналіз шляхів професійного зростання педагогів, внесення корективів в організацію змісту та форм навчально-методичної роботи з питання створення моделі школи толерантності. Зауважимо, що для реалізації поставлених завдань в експериментальній діяльності широко використовується групові технології роботи колективу. Творчі групи педагогів, створені науково-методичною радою гімназії, працюють за основними напрямками експерименту: 1 група – «Інтерактивні форми і методи виховання толерантності в позакласній роботі», 2 група – «Інтеграція елементів толерантного виховання у зміст предметів суспільно-гуманітарного циклу», 3 група – «Інтеграція елементів толерантного виховання у зміст предметів природничого циклу, 4 група – «Інтеграція елементів толерантного виховання у зміст предметів естетичного циклу», 5 група – «Психолого-педагогічні засади впровадження основ педагогіки толерантності у навчально-виховний процес».

Враховуючи глибoku нерозробленість та актуальність проблеми толерантності, на шляху розв'язання поставлених завдань експерименту заслуговує на увагу пошукова, самоосвітня робота творчих груп. Так, творчою групою

учень». У цьому віці учні відкриті, мають високий рівень співпереживання; у колективах учнів 8 і 9 класів *виникають проблеми у стосунках*: у цьому віці учні стають більш закритими, менше спілкуються між собою; зростає рівень недовіри, самотності; у колективах учнів 5, 6, 7 класів проблеми нетолерантних стосунків на рівні «учень – учень» якщо і виникають, то *мають поодинокий характер*. Варто відзначити, що *у всіх класних колективах толерантні стосунки розвинуті на достатньому й високому рівні*.

За результатами моніторингу, проведено експериментально роботу, науково-методичною радою створено модель школи толерантності, яка в подальшому апробувалась та корегувалась.

3. Проект «Толерантні взаємовідносини на рівні «учитель – учень»

Мета: визначити передумови та причини виникнення конфліктних ситуацій в системі «учитель – учень» та ефективність навчально-виховного процесу з урахуванням психологічної атмосфери між його учасниками, розробити практичні рекомендації із запобігання конфліктам у системі «учитель – учень», створити максимально сприятливі умови для творчої самореалізації особистості учня.

У результаті проведеної роботи виявлено: з погляду опитуваних учнів рівень компетентності вчителя як фахівця є досить високим, найбільше гімназисти цінують такі якості вчителя: доброзичливість, компетентність та почуття такту. Сприйняття вчителем учнів як партнерів ґрунтується на відкритості та щирості у спілкуванні вчителя з учнем та взаємному прагненні до співпраці.

4. Проект «Толерантні взаємовідносини на рівні «батьки – діти» виявив багатоплановий характер сприйняття загальнолюдських цінностей людьми різних вікових категорій, зокрема батьками, що підтверджує необхідність забезпечення інформування батьків з проблем толерантності, а також підвищення толерантної культури всіх членів родини. Важливим є спрямування спільної діяльності вчителів і батьків на виховання толерантності самих учнів.

Завданнями цього проекту було визначення толерантних установок підлітків та членів їхніх родин, розробка заходів щодо усунення пробле-

ми у відносинах на рівні «батьки – діти», забезпечення батьків інформаційними матеріалами з проблем толерантного виховання, проведення спільних виховних заходів за участю батьків і дітей, формування партнерських відносин між членами родини, формування толерантного мислення.

Опитування учнів і батьків здійснювалося за методикою *«Ефективність виховання і самовиховання підлітків – юнаків і дівчат»*. Результати діагностування показали, що представники учнівського та батьківського колективів мають переважно достатній рівень вихованості, але відсутність учнів з високим рівнем вихованості у ставленні до батьків свідчить про те, що проблема толерантних стосунків у родині є актуальною. Аналіз психолого-педагогічних досліджень виявив низку питань, які на сьогоднішній день є не розробленими у сучасній практиці. Зокрема, це стосується вивчення проблем різних вікових і соціальних груп, до яких належать батьки та люди старшого покоління, що впливають на світобачення та розвиток дітей. Серед основних проблем визначаються такі, як низький рівень педагогічної грамотності, економічні фактори розвитку сім'ї, брак спілкування, невміння спільно проводити вільний час, відсутність довіри між членами родини тощо.

З метою пошуку основних шляхів подолання проблем на рівні «батьки – діти» ініціативною групою розпочато роботу над проектом.

5. Проект «Толерантні взаємовідносини на рівні «батьки – діти – учителі», який проводився із застосуванням авторських анкет. Виявлені результати окреслили актуальність завдань формування толерантного середовища: оцінка сучасних відносин між батьками та дітьми не зовсім відповідає уявленню про них учителів; більшість батьків на запитання, чи довіряють їм діти свої таємниці, дали ствердну відповідь, тоді як діти відповіли «ні», що підкреслює існуючу проблему взаємних довірливих стосунків між батьками та учнями. Чимало батьків вважає, що за виховання дитини відповідають сім'я та школа, а в багатьох випадках – тільки школа або держава, що показує, наскільки глибокі корені має проблема відносин між батьками та дітьми, батьками і навколишнім середовищем.

Отже, за результатами проведеної діагностичної роботи з учнями, батьками та вчите-

«Інтерактивні форми і методи виховання толерантності в поза-класній роботі» обрано критерії толерантності, які б найбільше впливали на вольову сферу свідомості, розвивали емпатійність особистості у виховному процесі, тому класними керівниками експериментальних груп розроблено та апробовано заходи для учнівського та батьківського колективів:

- ознайомлення учнів з іншими культурами в привабливому і цінному середовищі, штучне створення проблемних ситуацій, спрямованих на виявлення можливих суперечностей, негаїтивізація стереотипів;
- організація проблемних дискусій, що дають учням змогу співвіднести особисте ставлення до людей з різними поглядами та думками, етнічними приналежностями, віросповіданням, характером, звичаями і традиціями;
- формування вміння пристосуватися до характерів, звичок, фізичних і психічних особливостей партнера;
- уміння знаходити спільну мову з різними людьми (відсутність «мовного шаблону»);
- здатність до емпатії;
- прагнення до конструктивної комунікації – діалогу;
- природність у спілкуванні з людьми.

Члени творчої групи *«Інтеграція елементів толерантного виховання у зміст предметів суспільно-гуманітарного циклу»* за основу своєї практичної діяльності обрали такі критерії: емпатійність,

комунікативна взаємодія, соціальна активність, дивергентність мислення. Це знайшло відображення у формулюванні виховних цілей уроків та використанні особистісно-орієнтованих освітніх технологій.

Основою діяльності творчої групи *«Інтеграція елементів толерантного виховання у зміст предметів природничого циклу»* є формування позитивних якостей особистості (дивергентність мислення та соціальна активність) через систему толерантного навчання. До мети уроків природничого циклу включено питання про збереження фізичного та психічного здоров'я, формування позитивних якостей особистості через систему толерантного навчання та виховання. У педагогічній діяльності членів групи переважають технології *«створення ситуації успіху»* та *«навчання як дослідження»*.

Творчою групою *«Інтеграція елементів толерантного виховання у зміст предметів естетичного циклу»* обрано такі критерії толерантності, як емпатійність та соціальна активність. З цією метою добираються такі методи та форми роботи, що дають можливість учневі опановувати соціальний досвід та оволодівати навичками життя й практичної діяльності.

Велику популярність в експериментальній роботі набуває *проектна діяльність педагогічного колективу*. Розробка та апробація проектів з формування якостей толерантної особистості на рівнях *«учитель – учитель»*, *«учитель – учень»*, *«учень – учень»*, *«учень – батьки»*, *«учитель – батьки – діти»*,

лями ініціативною групою проекту визначено ***першочергові шляхи подолання проблеми:*** удосконалення знань учителів із вікової педагогіки та психології, психології різних соціальних груп; використання інтерактивних методів навчання, що дає можливість учневі стати співтворцем навчальної діяльності, залучити до неї й батьків; проведення відкритих уроків та позакласних заходів для батьків за участю вчителів-предметників, дітей та класних керівників, залучення батьків до організації та проведення свят, фестивалів, конкурсів, змагань; необхідність консолідації зусиль школи, батьків та учнів з метою налагодження тісних взаємостосунків між учнівським, учительським та батьківським колективами.

Ініціативною групою запропоновано форми роботи, що сприятимуть подоланню таких конфліктів.

6. Проект *«Толерантні взаємовідносини на рівні «учень – соціальне оточення»* здійснювався під гаслом М. Бахтіна *«Тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається «людина в людині», як для інших, так і для себе самої»*. Варто зазначити, що проект такого рівня був зініційований творчою групою педагогів уперше, оскільки у формуванні толерантного освітнього простору соціум – найважливіший фактор впливу на особистість дитини.

Актуальність проблеми толерантної особистості в соціумі зумовлена передусім існуванням полікультурного середовища в Україні та відсутністю концепції формування толерантної особистості та моделей формування толерантних відносин у полікультурному середовищі. Шляхом анкетного опитування учнів визначено рівень соціальної ідентифікації, соціальної адаптації, соціальної активності, соціального оптимізму та креативності учнів. Відповіді учнів на запитання ***«Що допомагає вам відчувати себе частиною соціуму?»*** розподілились таким чином: школа – **50%**, телебачення, інтернет – **18%**, інтереси (гуртки, секції, дитячі та молодіжні об'єднання) – **30%**, релігія – **2%**. На прохання визначити, з ким протягом дня учні спілкуються найбільше, **22%** респондентів обрали батьків та родичів, **38%** – друзів, **37%** – однокласників, **3%** опитаних віддають перевагу самотності, що також викликає занепокоєння педагогічного колективу.

Як виявило опитування, «живому» спілкуванню (друзі, прогулянки біля будинку, спільні справи, заняття в секціях, гуртках, туристичні походи, родинні свята) діти віддають більшу перевагу, що зайвий раз підтверджує незамінність батьківської уваги, дружніх взаємин з однолітками, спільних справ з наставниками тощо.

Полікультурне середовище в Україні зумовлює низку питань, які на соціальному рівні так чи інакше **впливають на формування рис толерантної особистості учнів**, тому ініціативною групою дібрано запитання, які дали можливість вивчити вплив соціальних стереотипів на свідомість учнів. На запитання **«Чи вважаєте ви, що необхідно бути прихильником лише своєї конфесії?»** ствердно відповіло **11%** респондентів, **44%** мають друзів, які є представниками інших конфесій, **42%** не замислювались над питанням, до якої конфесії належать їхні друзі, і лише **3%** опитаних негативно ставляться до людей інших конфесій, що свідчить про необхідність ґрунтовного вивчення соціального оточення учнів.

Ставлення до людей різних етносів та національностей вивчалось шляхом анкетування учнів, у результаті якого **3%** респондентів вважають, що варто сприймати культурні надбання лише власного народу, **20%** – що зарубіжні надбання є кращими за національні, **74%** – що необхідно «чужого навчатись і свого не цуратись», **3%** – що вони живуть у власному культурному мікросередовищі й усі інші не варті уваги. **Це опитування виявило проблеми поступового знищення національної ідентичності у соціальному середовищі**, що доводить необхідність ретельного перегляду основних принципів національного виховання підростаючого покоління і **потреби розвитку державотворчих процесів, які б формували власну національну ідею**.

Підтвердженням зазначених позицій стала **діагностика рівня соціальної активності та рівня соціального оптимізму учнів**. Високий рівень становить **27%**, середній – **43%**, низький – **5%**, не задумуються над цим питанням **25%** учнів переважно 5–6 класів, що є, найбільш імовірно, показником складності цього запитання для даної вікової категорії.

«учень – соціальне оточення» стали одним із шляхів реалізації програми експерименту та створення моделі школи толерантності.

Спробуємо коротко проаналізувати досягнення проектною діяльності творчих груп (див. вріз).

Результати досліджень, вивчення рівня ефективності управлінської системи експерименту та проведених заходів уможливили створення моделі школи толерантності.

Методологічною основою моделі школи толерантності є особистісно-орієнтований підхід. За основу взято формулу «Рух + активність = розвиток» та принципи механізму адаптації до суспільного життя: педагогічна взаємодія, емпатія, використання інтерактивних технологій (за І. Д. Бехом). Обрано **антропологічну стратегію освіти**, що передбачає підвищення освітньої підготовки учителя й учня.

ОПИС МОДЕЛІ ШКОЛИ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Структурно-логічна модель школи толерантності містить такі складові:

- **мета**: удосконалення знань і вмінь взаємодії з людьми на основі поваги, людської гідності та прийняття іншої особистості;
- **критерії**: емпатійність, комунікативна взаємодія, соціальна активність, дивергентність мислення;
- **завдання**: створити максимально можливе толерантне навчально-виховне середовище та сприятливі умови для твор-

чої самореалізації кожного вчителя, внести корективи в роботу методичної та психологічної служб, організувати систему навчально-виховної діяльності педагогічного колективу гімназії та громадських організацій, культурно-мистецьких центрів на принципах толерантності, співпрацювати з асоційованими школами ЮНЕСКО України та світу з метою реалізації спільних проєктів, що сприятимуть поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й толерантності у спілкуванні між окремими особистостями.

Оскільки модель розрахована на взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу, складові толерантної особистості розраховано на учнів, учителів і батьків.

Складовими толерантної особистості учня є чутливість, чемність, високий рівень співпереживання, здатність до рефлексії, уміння знайти вихід із складної ситуації, динамізм, соціальна самоідентифікація, креативність, ініціативність, критичність мислення, повага до прав і свобод вибору інших.

Складові толерантної особистості вчителя: емпатійність, духовна культура, управлінська компетентність, демократичність, організаторські здібності, наукова ерудиція, педагогічна етика, педагогічна майстерність, гнучкість і критичність мислення, креативність, чутливість.

Складовими прояву толерантності батьків є родинно-побутова культура, дитиноцентризм,

РІВНІ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Низький рівень складається залежно від індивідуального досвіду дитини, тобто чого її навчили в колі сім'ї, класу, в економічних і культурно-побутових умовах життя, безпосередній конкретній ситуації або зацікавленості в спілкуванні, відсутня мотивація до проявів толерантності. Виявляється нездатність до співпереживання, співчуття, відсутність рефлексії; конфліктність у стосунках, невміння знайти компроміс у проблемній ситуації; егоїзм, безініціативність, відсутність креативного мислення; соціальна байдужість, стереотипізація життєвих позицій, низька адаптованість у колективі, відсутність поваги до прав і свободи вибору інших.

Середній рівень. Показником цього рівня є наявність мотивації для прояву толерантності. Діти розуміють важливість і значення цієї якості в спілкуванні з членами своєї та інших груп. У стосунках присутня ситуативно-емоційна оцінка. Самостійно виявляють толерантність у стандартних умовах до членів своєї та інших груп. Конструктивність у діалозі виявляється за власної потреби. У дитини накопичений певний досвід взаємодії в групі та між групами. Прояв емпатійності та рефлексії має ситуативно-вибірковий характер. Конфліктність у міжособистісному спілкуванні, егоїстична поведінка, безвідповідальність у поведінці, гнучкість мислення виявляються в окремих ситуаціях. Майже відсутня повага до прав і свобод іншої особистості, агресивність у спілкуванні.

Високий рівень сформованості толерантності характеризується тим, що діти готові до діалогу, співробітництва, прояву рефлексії. Високий рівень емпатійності, самокритичності. Відсутність агресивності в спілкуванні, терпимість. Уміння піти на компроміс, знайти вихід із проблемної ситуації. Відсутність егоїстичних проявів та стереотипізації у поглядах. Визнання прав і свободи вибору іншої особистості. Толерантність переходить в усвідомлену необхідність.

глибоке усвідомлення відповідальності за виховання та майбутнє дитини, культура міжособистісного спілкування, духовна культура, здатність до рефлексії, уміння знайти вихід зі складної ситуації, соціальний оптимізм.

Змістовий компонент відображає освітні технології, обрані для реалізації мети та завдань моделі школи толерантності. Оскільки модель розрахована на створення толерантного освітнього середовища, центром якого є дитина, змістовий компонент передбачає формування рис толерантної особистості вчительського та батьківського колективів. **З цією метою обрано такі технології:**

- **для учнів:** інформаційні технології, технології навчання як дослідження, інтерактивні технології;
- **для батьків:** інтерактивні технології, інформаційні технології;
- **для вчителів:** інтерактивні технології, передовий педагогічний вітчизняний і зарубіжний

досвід, технологія проблемного й групового навчання вчителів, інформаційні технології.

Гімnazія має потужну систему навчально-виховної та науково-методичної роботи, досвід експериментальної діяльності, традиції, які лягли в основу шляхів реалізації завдань моделі.

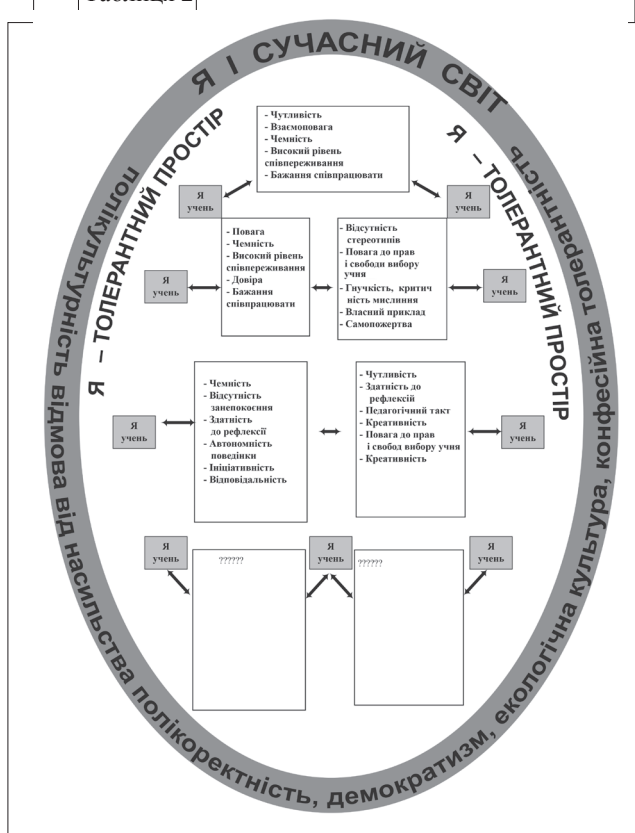
Для учнів визначаємо: роботу учнівського парламенту, дитячі організації «ГРОНО», «Козаченьки», Євроклуб «Кур'єри ЮНЕСКО», Екоclub «Зелена планета», Наукове гімназійне товариство «Ерудит», газета «Віч-на-віч», гуртки, секції, центри, Школа волонтерів, музей Бойової слави, музей-театр Подільських звичаїв та обрядів, зал ЮНЕСКО.

Для батьків: батьківське навчання, батьківська рада, програма «Школа і сім'я: консолідація зусиль», клуб «Батьківське спілкування», програма зустрічей «Батьки-діти», конференції, тренінги.

Для вчителів: робота методичних об'єднань, заняття індивідуальних груп, тренінги за програмою творчого та особистісного зростання, ярмарки креативності та інновацій, видавнича діяльність, програма «Вчимося толерантності», діяльність науково-методичного центру, участь у міжнародних проектах: «Асоційовані школи ЮНЕСКО», «Партнери в освіті», «Педагоги за мир і взаєморозуміння», «Культура миру і ненасилля», залучення волонтерів.

У моделі передбачено блок загальної взаємодії, який включає: волонтерство, екскурсії на підприємства, в установи та організації, де працюють батьки, екскурсії

Таблиця 2

для учнів інших шкіл у музеї гімназії, тривієвні тренінги, спортивні змагання (батьки – учні – учителі), родинні свята, виставки творчих сімейних робіт, міські та обласні семінари, всеукраїнські конференції, участь в акціях, запропонованих громадськими організаціями. Найбільш наочно відображає взаємодію батьків, учнів, учителів та середовища схема «Я-толерантний простір».

Реалізація завдань моделі школи толерантності передбачає систематичне проведення моніторингу рівня прояву толерантності всіх учасників навчально-виховного процесу.

Результатом реалізації моделі школи толерантності є **сформоване толерантне освітнє середовище** (див. табл. 2).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання – нова освітня філософія // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 1. – С. 106.
2. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 2. – С. 16–23.
3. Вишневська Л. Деякі аспекти методології толерантності // Рідна школа. – 2004. – № 4. – С. 43–45.
4. Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3. – С. 175–179.
5. Толерантність як соціальна цінність // Практична психологія. – 2000. – № 5. – С. 89.
6. Швачко О. Толерантність як психолого-соціальний феномен // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 137–152.

Надежда Орловская

Школа толерантности: шаги становления

В статье раскрыты пути личностного и деятельностного подхода к организации обучения и воспитания учащихся в соответствии с принципами толерантности, проанализированы условия внедрения форм и методов творческого взаимодействия всех субъектов учебно-воспитательного процесса, способствующих социальной адаптации личности, формированию навыков толерантных взаимоотношений, преодолению стереотипов мышления и функционирования целостной системы воспитания на основе внедрения современных личностно-ориентированных технологий, интерактивных форм воспитания.

Представленная модель школы толерантного образовательного пространства по результатам опытно-экспериментальной работы может быть полезной для руководителей экспериментальных учебных заведений, работников методических служб, учителей-практиков.

Ключевые слова: компетентностный подход, педагогика толерантности, толерантное воспитание, инновационность, инновации в воспитании, антропологическая стратегия образования, коллегиально матричный тип.

Nadia Orlovskaya

School of Tolerance: Steps of Becoming

The article reveals the path of personal and activity approach to the organization of training and education in accordance with the principles of tolerance, effective implementation of forms and methods of creative interaction of all subjects of the educational process, promoting social adaptation, personality, skills of tolerant relations and overcome stereotypes of thinking and functioning of a complete system of education through the introduction of modern, learner-focused technologies, interactive forms of education. The model school tolerant educational space according to the results of experimental work can be useful for managers of pilot educational institutions, employees of methodical services, teachers.

Keywords: competence approach, teaching tolerance, tolerance education, innovation, innovation in education, anthropological strategy of education, collegial matrix type.